

”Det er svært at vokse her”

Prekarisering og isolationsprocesser blandt landbrugs-migranter i Danmark

Astrid Stampe Lovelady

“It’s difficult to grow here”

Precarity and isolation processes amongst agricultural migrants in Denmark

This article explores how precarity and processes of isolation impact the lives and work of migrants in Danish agriculture. Based on Anna Tsing’s analyses of precarity and assemblages, the article shows how migrants’ positions in the global political economy create isolation processes that make it difficult for them to become part of networks and societal structures that would typically support their lives and work. However, the article also demonstrates that migrants develop pragmatic strategies to cope with isolation processes through, for instance, encounters with other migrants and technological opportunities. At the same time, intersections between precarity and isolation processes lead to migrants becoming dependent on others to get by, and the migrants may struggle to see how they can grow in life. The article views isolation processes as relational and multidimensional processes that change over time and place. Isolation is therefore not merely a static phenomenon that deprives migrants of opportunities. Through human creativity, migrants can also create their own opportunities for growth in life.

Abstract

Denne artikel undersøger, hvordan prekarisering og isolationsprocesser påvirker migranternes liv og arbejde i dansk landbrug. Med udgangspunkt i Anna Tsings perspektiv på prekarisering og grupperinger viser artiklen, hvordan migranternes positioner i den globale politiske økonomi skaber isolationsprocesser, der gør det svært for dem at blive en del af de netværk og samfundsstrukturer, der normalt ville understøtte deres liv og arbejde. Analysen viser dog, at migranterne udvikler pragmatiske strategier for at klare sig gennem møder med fx andre migranter og teknologiske muligheder. Samtidig betyder samspillet mellem prekarisering og isolation, at migranterne bliver afhængige af andre for at klare sig og kan have svært ved at se, hvordan de kan vokse i livet. Artiklen betragter isolationsprocesser som relationelle og flerdimensionelle processer, der ændrer sig over tid og sted. Isolation er således ikke alene et statisk fænomen, som alene fratager migranterne muligheder. Gennem menneskelig kreativitet kan migranterne også skabe deres egne handlerum for at vokse i livet.

Keywords: landbrug, migration, isolationsprocesser, prekarisering, arbejdsmiljø, arbejdsforhold

Indledning

"Jeg vil noget mere" (landbrugsmedarbejder, samtaleinterview, 2017), sagde rumænske Adrian til mig, da vi en dag stod i hans køkken over for det landbrug i Danmark, hvor han arbejdede. Han forklarede, at arbejdet i grisestalden var det samme hver dag. Gennem mit feltarbejde havde han flere gange udtrykt frustration over kedsomhed, ensomhed og manglende ansvar i sit arbejde som landbrugsmedarbejder. Han drømte om at tage et intensivt danskursus for at kunne skifte til et job på en fabrik. Hans kundskaber i dansk og engelsk var begrænsede, og når jeg arbejdede sammen med ham i stalden og deltog i frokostpauser, var hans kommunikation med de danske kollegaer begrænset. Adrian var uddannet inden for ledelse fra et universitet i Rumænien og havde haft ledelsesansvar i sit job i Rumænien, inden han kom til Danmark. Selv forestillede han sig, at landbrugsarbejdet skulle være første skridt til en anden karriere i Danmark. *"Det skal have en begyndelse"*, understregede han over for en rumænsk bekendt, der søgte arbejde i dansk landbrug.

Adrian tilhører en gruppe af migranter i Danmark, som vi sjældent hører ret meget om: migranter, som bor på landet og arbejder i landbruget. Gennem de senere år er andelen af migranter i dansk landbrug steget betydeligt. I 1993 udgjorde migranter mindre end 2 procent af medarbejderne i landbruget (Jensen et al., 2007, s. 7). Men i 2022 viste en analyse fra Danmarks Statistik, at andelen af migranter på grisebedrifter i 2008 var 32 procent, og i 2020 var dette steget til 51 procent. I samme periode steg andelen af migranter på kvægbedrifter fra 27 til 45 procent. I 2020 var størstedelen af migranterne på grise- og kvægbedrifter fra Ukraine og Rumænien (Pedersen et al., 2022, s. 6). Ved hjælp af databasen www.jobindsats.dk, drevet af Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering, kan man regne sig frem til, at fuldtidspersoner med udenlandsk statsborgerskab i maj 2024 udgjorde 38 procent af det samlede antal fuldtidspersoner beskæftiget i branchegruppen "landbrug, skovbrug og fiskeri" (Lovelady et al., 2024). Selvom opgørelserne ikke altid er direkte sammenlignelige på grund af forskellige opgørelsesmetoder, kan vi dog udlede, at andelen af migranter i dansk landbrug er steget væsentligt gennem de senere år.

Dansk og international forskning viser, at landbrugsmigranter ofte lever og arbejder under prekære og usikre forhold, hvilket gør det vanskeligt for dem at forhandle bedre vilkår (Rye & O'Reilly, 2021; Holmes, 2013; Ramos et al., 2021; Spanger & Hvalkof, 2020; Lovelady, 2020; Lovelady et al., 2020; Lovelady, Wilms, & Sørensen, 2024). Migranter fra tredjelande kommer typisk til dansk landbrug for at arbejde gennem en landbrugspraktikantordning eller erhvervsordning (som fodermester eller driftsleder), mens migranter fra EU-lande kommer under EU's princip om fri bevægelighed. Migranter fra tredjelande er – indtil de eventuelt får permanent opholdstilladelse – afhængige af deres arbejde i Danmark for at have en opholdstilladelse. Det betyder, at de ikke nødvendigvis gør opmærksom på uacceptable arbejds- og sikkerhedsforhold, da de kan frygte at miste deres arbejde og dermed deres ret til at være i Danmark. Mange landbrugsmigranter bor desuden i boliger, som de har fået adgang til gennem arbejdet på landbruget. Hvis de mister deres arbejde, kan de altså også risikere at miste deres bolig. Alt i alt betyder dette, at migranterne i landbruget ofte er meget afhængige af at beholde deres arbejde på landbruget. Geografisk placering samt manglende kendskab til Danmark, det danske arbejdsmarked, rettigheder og det danske sprog kan yderligere besværliggøre deres inklusion i det danske samfund (Spanger & Hvalkof, 2020; Wilms & Rytter, 2023; Lovelady et al., 2020).

Maria fra Rumænien, som selv var tidligere landbrugsmedarbejder – og universitetsuddannet – beskrev migranternes liv og arbejde i landbruget således:

"Du bliver isoleret på gården... Du har gården på den anden side af vejen... Du integrerer dig ikke [nu te integrezi]" (tidligere landbrugsmedarbejder, samtaleinterview, 2017).

Marias og Adrians følelser af isolation, kedsomhed og manglende fremdrift i livet er gentagne gange dukket op under vores feltarbejder. Denne artikel undersøger derfor, hvordan prekarisering og forskellige former for isolationsprocesser påvirker migranternes liv og arbejde i dansk landbrug, samt hvordan migranterne selv oplever og håndterer de udfordringer, de står over for. Hvor tidligere forskning især har belyst landbrugsmigranternes strukturelle vilkår (fx Spanger & Hvalkof, 2020; Holmes, 2013; Rye & Andrzejewska, 2010), analyserer denne artikel samspillet mellem prekarisering, isolationsprocesser og de handlemuligheder, som migranterne selv skaber.

Artiklen argumenterer for, at prekarisering ikke alene skaber usikre arbejdsvilkår, men også forstærker isolationsprocesser, der udfolder sig på flere niveauer – geografisk, sprogligt, socialt samt bureaukratisk og juridisk. I stedet for at betragte isolation som en statisk tilstand, anskuer artiklen isolationsprocesser som fleksible og relationelle processer, hvor graden af inklusion og eksklusion varierer over tid og sted og formes gennem migranternes møder med andre migranter, arbejdsgivere, kollegaer og lokalsamfundet. Gennem møder med andre mennesker og teknologiske muligheder udvikler migranterne pragmatiske strategier for at klare sig. Dog kan samspillet mellem prekarisering og isolationsprocesser betyde, at migranterne bliver afhængige af andre for at klare sig, og at de – som Maria og Adrian – kan have svært ved at se, hvordan de skal gro i livet. Denne dynamiske forståelse af isolationsprocesser nuancerer billedet af landbrugsmigranternes skiftende livs- og arbejdsvilkår. Isolation bliver dermed ikke alene et spørgsmål om socioøkonomisk marginalisering, men et analytisk prisme til at forstå samspillet mellem strukturelle livsbetingelser og migranternes individuelle og sociale liv på et globalt arbejdsmarked.

Fra prekarisering til isolation

I monografien fra 2015 *The Mushroom at the End of the World* viser antropologen Anna Tsing, hvordan mennesker i forskellige situationer – fx flygtninge, krigsveteraner og folk uden opholdstilladelser – migrerer til skovområder for at plukke den værdifulde matsutakesvamp. Fælles for disse migranter er deres prekære situationer og arbejde i afsidesliggende områder. Denne dobbelte udsathed mellem prekarisering og isolation har jeg genfundet hos mange migranter i dansk landbrug. Ligesom de asiatiske flygtninge i USA i Tsings studier (2015, s. 32, s. 49) kan det for migranterne i Danmark være vanskeligt at blive en del af arbejdsfællesskabet, velfærdsfællesskabet og sociale fællesskaber i Danmark. Derfor har jeg taget udgangspunkt i Tsings forståelse af prekaritet og begreb om grupperinger (*assemblages*) for at analysere landbrugsmigranternes levede liv og måder at håndtere deres situationer på.

Den globale kapitalismes udvikling fører til, at folk bliver løsrevet fra tidligere fællesskaber og de samfundsmæssige sikkerhedsnet, der tidligere understøttede deres eksistensgrundlag. Dette skaber prekære vilkår præget af usikkerhed (Tsing, 2015). Ifølge Tsing indebærer prekaritet usikkerhed, en manglende evne til at planlægge og en manglende mulighed for at regne med faste strukturer som velfærdssystemer. Det skaber en øget sårbarhed, hvor mennesker bliver afhængige af andre for at klare sig. Tidligere tiders fællesskaber og samfundsstrukturer forsvinder, og i den moderne markedsøkonomi bliver folk kastet ind i skiftende og fragmenterede grupperinger, der former deres liv på nye måder (Tsing, 2015, s. 22, s. 35). Med udgangspunkt i svampeplukkernes liv og arbejde beskriver Tsing disse grupperinger som møder mellem mennesker og deres omgivelser; møder uden et fast mål eller en bestemt retning (Tsing, 2015, s. 38).

Tsing argumenterer for, at prekariseringens usikre natur ændrer fokus fra modernismens udviklingsoptimisme og idé om fremskridt til, hvordan møder og fællesskaber gør livet muligt i en usikker tid uden stabile strukturer (Tsing, 2015, s. 22, s. 35). Den manglende teleologi betyder, at vi ikke længere kan betragte samfundet gennem en optik af lineær vækst, udvikling, progression og håb for fremtiden (Tsing, 2015, s. 36, s. 38). Tsing udfordrer således den modernistiske idé om, at mennesker altid bevæger sig fremad mod noget; en tanke, der er tydelig i måden, vi forstår os

selv på som mennesker, og som går igen i begreber som "handlekraft" og "intention" (Tsing, 2015, s. 35). I en prekær verden er fremskridtet ikke givet, og det handler snarere om at navigere i usikkerhed end om at styre mod et bestemt mål.

Med sit etnografiske udgangspunkt analyserer Tsing prekaritetens levede liv (se også Hirslund et al., 2022). Dette perspektiv udvider sociologen Guy Standings skelsættende analyse af prekaritet som et resultat af en samfundsmæssig socioøkonomisk udvikling, der har skabt en ny kategori af mennesker: prekariatet (Standing, 2011). I tråd med Standings analyse peger Tsing på, at vi ofte anser prekaritet for at være en undtagelse til, hvordan omverden fungerer. Men Tsing anser netop prekaritet for at være en grundlæggende tilstand og livsbetingelse i dag, hvor mennesker må klare sig i en verden uden stabile strukturer. Tsings tilgang betragter altså ikke prekaritet alene som et exceptionelt socioøkonomisk problem, men i høj grad som et eksistentielt livsvilkår (Tsing, 2015, s. 34). Gennem hendes analyser af folks grupperinger og møder får vi en forståelse for, hvordan folk lever med og tilpasser sig deres prekære eksistensvilkår i samspil med andre mennesker.

Tsings arbejde viser interessante sammenhænge mellem prekarisering og isolation. Med *isolationprocesser* refererer jeg her til processer, hvor mennesker kontinuerligt bliver adskilt og ekskluderet fra omgivelser, strukturer og fællesskaber. Afhængigt af situationen og konteksten kan mennesker være mere eller mindre isolerede fra deres omgivelser på grund af geografiske afstande, manglende sprogkunderskaber, begrænsede sociale fællesskaber og manglende forståelse for formelle procedurer. Isolationsprocesserne betyder også, at folk bliver afhængige af andre for at kunne klare sig (for yderligere litteratur vedrørende eksklusion og isolation blandt migranter i Danmark, se fx Larsen 2011; Lovelady 2020; Olwig og Pærregaard 2007; Rytter 2023). Selvom disse isolationsprocesser vil blive analytisk adskilt her, er de ikke nødvendigvis empirisk adskilte i folks egne oplevelser. En analytisk distinktion er dog nyttig til at udforske dynamikkerne omkring hver form for isolation, samt forstå hvordan isolationsprocesser påvirker hinanden, og hvordan hverdagslivet skaber og påvirkes af disse processer.

Som jeg ser det, kan prekarisering forstærke forskellige former for isolationsprocesser, der indebærer frakobling og en følelse af fremmedgørelse (jf. Simmel, 1908). Isolationsprocesser handler ikke kun om fysisk adskillelse, socioøkonomisk marginalisering eller statens marginalisering af visse befolkningsgrupper (fx Wacquant, 2013). Med inspiration fra Tsings dynamiske perspektiv på grupperinger og møder ser jeg isolationsprocesser som et mindre statisk begreb, der tager udgangspunkt i en kontinuerlig og flerdimensionel inklusion og eksklusion, hvor landbrugsmigranterne gennem deres møder med omverden bliver mere eller mindre isolerede over tid på flere parametre. Det er altså et fleksibelt og relationelt begreb, som tager udgangspunkt i migranternes specifikke oplevelser, relationer, situationer og kontekster samt de foranderlige forhold, som de lever under.

Metodologi

Metodologien bygger på flere antropologiske feltstudier blandt migranter på landet i Danmark, inklusive migranter i landbruget. Gennem deltagerobservation og dybdegående interviews har vi indsamlet data, der giver indsigt i migranternes dagligdag og deres strategier for at håndtere prekarisering og isolation. Det første feltarbejde var en del af mit ph.d.-projekt (Lovelady, 2020). Dette foregik blandt rumænske migranter på landet. Jeg flyttede selv på landet og skabte i området et netværk blandt de rumænske migranter, som jeg tilbragte megen tid sammen med. Jeg arbejdede også selv på en grisebedrift sammen med en rumænsk medarbejder for at få en direkte forståelse for arbejdslivet.

Det andet feltarbejde var en del af et projekt omhandlende inklusion af migranter i en land-distriktskommune (Lovelady et al., 2020). Her boede jeg på landet i kommunen sammen med to specialestuderende; og vi dækkede hver et område inden for migranternes liv: arbejde, familie

og sprog. Dette gav en god forståelse for, hvordan de forskellige dele af migranternes liv hænger sammen.

Det tredje feltarbejde fandt sted i 2022-2023 som en del af et projekt om migranternes sikkerhed og arbejdsmiljø i landbruget, finansieret af Arbejdsmiljøforskningsfonden (Lovelady, Wilms, & Sørensen, 2024). Jeg var her en del af en forskningsgruppe, hvor vi igen var flere om at udføre feltarbejde og interviews blandt migranter, landbrugsorganisationer og interessenter med betydning for migranternes sikkerhed og arbejdsmiljø. Selvom projektet havde til formål at forstå faktorer, der leder til migranternes ulykker på landbrugsarbejdspladser, viste projektets data også, at de sociale, økonomiske og politiske kontekster for migranternes liv og arbejde i Danmark havde betydning for, hvordan migranterne kunne håndtere arbejdssikkerhed- og ulykker.

Under feltarbejderne har jeg mødt migranter, som ikke kan tale eller forstå engelsk – og slet ikke dansk. Her har det været en stor fordel, at jeg selv har kunnet gennemføre interviews på rumænsk, og at jeg har haft en tolk i russisk med til nogle interviews.¹ Sprog har således været en essentiel metodisk kunnen, men har også udgjort en vigtig analytisk pointe. I nærværende artikel er alle citater gengivet på dansk og holdt så tæt som muligt på den originale udtalelse. Alle personnavne i artiklen er pseudonymer.

I projekterne er data blevet tematisk kodet i N'Vivo ud fra en induktiv analysestrategi. Vi har ønsket at belyse bestemte problemstillinger, men har også har ladet empirien fortælle os, hvad der var vigtigt for at forstå migranternes liv og arbejde, og hvilken analytisk ramme der gav mening i forhold til empirien.

De tre ovenstående projekter har berørt konsekvenserne af migranternes isolation, men uden at gøre isolationsprocesser til det primære analytiske fokus. Denne artikel bygger delvist på projektrapporterne og min ph.d.-afhandling (Lovelady, 2020; Lovelady et al., 2020; Lovelady, Wilms, & Sørensen, 2024).² Problematikkerne omkring isolation blev præsenteret ved den årlige SHWA-konference i Ragusa i 2023 og ved årskonferencen for Center mod Menneskehandel i 2023. Sidstnævnte resulterede i en artikel, som indeholdt anbefalinger til landmænd i forhold til at forebygge isolation blandt migranter (Lovelady, 2023); som hos den ukrainske landbrugsmedarbejder, Andriy.

Migranternes isolationsprocesser i dansk landbrug

Jeg mødte ukrainske Andriy en kølig morgen i begyndelsen af 2022. Han arbejdede på en gård med mælkeproduktion. Andriy var imødekomende, og vi gik ind og satte os ved spisebordet i stuen i det hus, han boede i sammen med de andre ukrainske medarbejdere. Huset lå ved siden af landbruget.

Andriy var sidst i tyverne og havde arbejdet i Danmark i fire-fem år. Han kom til Danmark som landbrugspraktikant og blev siden ansat som fodermester. Hans arbejde bestod primært af at tage sig af foder og kalve samt flytte køerne rundt på landbruget. Hvis ejerlandmanden selv var væk, var det Andriy, som ledede arbejdet på gården.

I Ukraine havde Andriy færdiggjort en bachelor- og en kandidatgrad i ledelse. Efter afslutningen af sin uddannelse begyndte han dog på et landbrugsuniversitet. Efter et halvt år på uddannelsen kunne han tage til Danmark for at arbejde på en gård. Han forklarede sit valg:

1 Tak til cand.mag. Arne Knippel og cand.soc. Joanna Landsvig for assistance med tolkning i russisk.

2 Jeg vil gerne takke Johanne Korsdal Sørensen og Sofie König Wilms for deres uvurderlige støtte, værdifulde analytiske sparring og omhyggelige gennemlæsning af blandt andet denne artikel. Vores tætte samarbejde har været en stor fornøjelse og essentielt for vores projektgennemførelser og arbejdsprocesser.

"Du kommer her og får en god løn, og du bor tæt på dit arbejde, og... Så det er let. Jeg synes, det er let for bare at tjene penge. Og jeg er fra... Ikke en egentlig landsby, men min bedstemor havde køer, så jeg ved lidt [om køer]" (landbrugsmedarbejder, interview, 2022).

Ifølge Andriy købte nogle ukrainere deres eksamensbevis for landbrugsuddannelsen. Men i sine YouTube-videoer, som vi vender tilbage til, påpegede Andriy, at det skulle man ikke gøre.

Andriys historie ligner mange af de andre historier fra migranter i landbruget, hvor geografisk placering, sprogbarrierer, begrænsede muligheder for at socialisere og vanskeligheder ved at navigere i de offentlige tjenester gør det svært for migranter at komme videre i uddannelser eller andre jobs, hvis de ønsker det. I det følgende kommer vi især til at følge Andriy og til at gennemgå, hvordan forskellige former for isolation er med til at forme hans og andre migranternes liv, arbejde og møder med andre i Danmark.

Geografisk isolation

Selvom Andriy syntes, det var let at komme på arbejde, fordi han boede lige ved gården, understregede han, at han gerne ville bo i byen. Andriy havde ikke nogen bil i Danmark, men en cykel, som han brugte til indkøb. Hvis han skulle køre længere distancer i Danmark, tog han bussen. Han ville helst bruge sine penge på at købe en lejlighed i Ukraine:

"Jeg synes, det er... At købe en bil bare for at tage på indkøb... Det er for dyrt. [...] Jeg bor så tæt ved arbejdet, så jeg behøver faktisk ingen bil. Så jeg besluttede, at jeg hellere måtte købe en lejlighed i Ukraine" (landbrugsmedarbejder, interview, 2022).

Mange af de migranter, vi har mødt, bor ligesom Andriy tæt ved eller på gården, hvor de arbejder. Her bor de alene eller sammen med andre. Migranternes boliger varierer meget i standard og kvalitet; boligerne kan i nogle tilfælde være et sommerhus eller et hus på et landbrug, som er blevet opkøbt af ejerlandmanden. I Danmark er landbrugsejendomme ofte placeret godt væk fra beboelsesområder. Hvis migranterne så bor tæt på eller på gården, kan de altså være geografisk ret isolerede på landet. Så skal de tage langt for nå til en by; inklusive supermarkeder, sprogskoler, børneinstitutioner, sportsforeninger, cafeer og barer, offentlige tjenester og andre tilbud (Lovelady, 2020; Lovelady et al., 2020; Lovelady, Wilms, & Sørensen, 2024).

Ved ankomsten til Danmark har mange migranter hverken bil eller andre transportmuligheder til rådighed. Nogle landmænd stiller fx en cykel eller knallert til rådighed for at hjælpe med transporten. Det understreger arbejdsgiverens betydning for migranternes liv, arbejde og muligheder. Udfordringen ved transport blev tydelig for mig under mit ph.d.-feltarbejde. Jeg flyttede selv på landet i en mindre landsby 11-12 km fra det nærmeste supermarked og over 25 km fra den nærmeste større by. Jeg havde ingen bil til rådighed til at starte med og forsøgte at klare mig med cykel og offentlig transport. Dog blev jeg hurtigt nødt til at indse, at jeg havde behov for en bil for at komme rundt: bustransportmulighederne var få, og cyklen rakte kun til kortere distancer. Jeg var nødt til at kunne køre rundt, fordi jeg skulle besøge migranterne på forskellige landbrug inden for en større radius. Alene følelsen af ikke at være ret mobil var ubehagelig for mig og fik mig til at føle mig geografisk ret begrænset. Derfor købte jeg hurtigst muligt en bil, ligesom en del migranter gør det. Nogle migranter har dog ikke kørekort eller råd til at købe en bil. De er derfor afhængige af, at andre kan give dem lifts. Særligt for kvinder kan manglen på et kørekort være en udfordring. Efterhånden som jeg fik udbygget mit netværk blandt migranterne i området, blev jeg en del af udvekslingssystemet i forhold til transport. Nogle gange gav jeg et lift, og nogle gange fik jeg et lift. Udover at dele en hyggelig stund i bilerne var det også økonomisk fordelagtigt at dele

udgifter til benzin. Begrænsede transportmuligheder kan altså gøre folk afhængige af hinanden i forhold til geografisk mobilitet.

For arbejdsgiverne kan det være praktisk, at migranterne bor så tæt på bedriften. Hvis der er hasteopgaver uden for den etablerede arbejdstid, fx med dyr eller maskiner, kan migranterne reagere hurtigt og være på arbejde inden for kort tid. De fleste landmænd, vi har talt med, bor også selv på eller lige ved bedrifterne. Både for landmændene og migranterne øger den korte distance til arbejdspladsen risikoen for lange og irregulære arbejdstider. Kun få danske landbrugsmedarbejdere, som vi har mødt, bor på eller tæt ved bedriften. På Andriys arbejdsplads boede de ukrainske medarbejdere i huset ved landbruget, men det gjorde de danske medarbejdere ikke: *"Nogle medarbejdere er danske. De kommer bare og arbejder"* (landbrugsmedarbejder, interview, 2022), bemærkede han. Jeg mødte en dansk medarbejder, som boede på det landbrug, hvor hun arbejdede. Hun fortalte dog, at hun havde købt et sommerhus for at kunne bruge noget tid væk fra sin arbejdsplads.

Geografisk isolation begrænser migranternes muligheder for at interagere med og blive en del af lokalsamfundet. Det bliver fx sværere at deltage i fritidsaktiviteter i lokale foreninger. Særligt i Danmark er det en udfordring, da netop deltagelse i foreningslivet kan være vigtig for inklusion i det lokale samfund (Lovelady et al., 2020). Men geografisk isolation påvirker også migranternes muligheder i forhold til at tage på hospitalet og til lægen, gå på sprogskole og at etablere et socialt liv (se også Hiott et al., 2008; Colindres et al., 2021). Ved fx at indgå i kørselsfællesskaber, hvor migranterne – og nogle gange antropologen – kan hjælpe hinanden med lifts, kan migranterne overkomme de geografiske afstande. Således er geografisk isolation ikke blot en begrænsende faktor, men også en katalysator for nye møder og relationer mellem mennesker, der støtter hinanden. På den måde har geografisk isolation vidtrækkende konsekvenser for migranternes personlige og sociale liv.

Sproglig isolation

Sprogbarrierer har været en grundlæggende udfordring, som både migranter, deres danske kolleger, landmænd og danske organisationer gentagende har fremhævet. Andriys plan var at arbejde i Danmark i en midlertidig periode. Det havde betydning for hans motivation for at lære dansk:

"Jeg kan godt lide det her, men jeg elsker Ukraine og vil gerne tilbage. Så det var min plan, da jeg startede med at arbejde her. Så min plan var bare at tjene nogle penge og så vende tilbage... Måske er det derfor, jeg ikke lærer dansk og er så doven. [...] Måske er det for nemt. Så jeg har ikke brug for dansk, fordi min chef taler engelsk, og jeg har egentlig ikke brug for det [dansk], og det er sådan et svært sprog, og... Ahh... Jeg har ikke nok motivation" (landbrugsmedarbejder, interview, 2022).

I hverdagen talte Andriy engelsk med ejerlandmanden og ukrainsk med de andre ukrainske medarbejdere; og havde derfor ikke brug for at kunne dansk på arbejdet. Hans arbejde i landbruget er på den måde med til at skabe hans møder med andre mennesker – som landmanden og kollegaer – og derigennem også hans muligheder og motivation for fx at lære dansk og dermed indgå i møder med nye mennesker, hvis han har lyst til det.

Som Andriy nævnte, var hans plan til at begynde med blot at tjene nogle penge i Danmark for så at vende tilbage til Ukraine. Under hele hans fire-fem-årige ophold i Danmark havde han haft planer om at vende tilbage til Ukraine på et tidspunkt. Da han og jeg talte sammen i starten af 2022, tænkte han på at blive i Danmark tre år mere. Han mente derfor ikke, at det var værd at lære dansk. Han havde heller aldrig gået på sprogskole i Danmark. Selvom der tilsyneladende var danskere ansat på den gård, hvor Andriy arbejdede, lod det ikke til at være nogen, som Andriy arbejdede sammen med. Andriy havde altså en vedvarende forventning om at vende tilbage til Ukraine. Den midlertidighed, som karakteriserede hans forventning til sit ophold i Danmark, var

med til at hindre ham i at lære dansk. Det forstærkede hans sproglige isolation fra det omkringliggende samfund.

Migranter, som kommer til Danmark, taler ofte ikke meget engelsk, endsige dansk. Mange forventer at blive i Danmark midlertidigt, når de først ankommer til landet. Deres midlertidige perspektiv på deres ophold i Danmark kan forhindre dem i at gå på sprogskole, ligesom Andriy. Nogle migranter prøver at tage på sprogskole, men distancen til sprogskolen, sammen med de begrænsede transportmuligheder, begrænser deres deltagelse på sprogskolen. Lange arbejdsdage med fysisk arbejde på gården kan også betyde, at migranterne simpelthen er for trætte til at tage på sprogskole efter arbejde. Mange kommer derfor aldrig på sprogskole (Lovelady et al., 2020).

En ukrainsk tidligere landbrugsmedarbejder, Bohdan, fortalte mig, at i de første to år efter hans ankomst til Danmark i 2005, troede han, at han ville vende tilbage til Ukraine. Derfor gik han først ikke på sprogskole i Danmark. Sidenhen forsøgte han at gå på sprogskole, men uden at det var en succes. Han havde været træt efter at have malket en hel dag, og så skulle han køre i hvert fald 25 km til sprogskolen. Han fortsatte derfor ikke på sprogskolen. I begyndelsen talte Bohdan engelsk i sit arbejde på landbruget. Men lidt efter lidt begyndte han at tale mere dansk med landmanden. Det havde hjulpet ham med at forbedre sine danskkundskaber. Da jeg talte med Bohdan i begyndelsen af 2022, talte vi dansk sammen. Han boede sammen med sin familie i et hus, som de havde købt, og han havde fundet et job som mekaniker i stedet for sit job i landbruget. Han og familien ville blive boende i Danmark permanent. I modsætning til Andriy havde Bohdan altså haft mulighed for at øve dansk på arbejdet. Derudover etablerede Bohdan sig med sin familie i Danmark, hvilket kan have ændret hans perspektiv på at blive i Danmark permanent. Men at gå på sprogskole havde stadig ikke været en mulighed for ham.

Nogle ejerlandmænd stiller krav om, at deres migrantmedarbejdere skal lære dansk, og nogle tilbyder endda at betale for danskundervisning i arbejdstiden. En landmand fortalte, at han forsøgte at finansiere danskundervisning for en af sine medarbejdere, men da undervisningen fandt sted om aftenen, valgte medarbejderen at stoppe. En anden landmand understregede, at han ikke forventede, at landbrugspraktikanter lærte dansk, da praktikopholdet kun varede 18 måneder. I stedet prioriterede han, at de beherskede engelsk på et højt niveau, da det var det primære arbejdsprog på gården.

Arbejdsgivernes holdninger og krav til migranternes danskkundskaber varierer således og påvirker migranternes muligheder for at tilegne sig sproget. Migranternes sproglige isolation formes på den måde også af deres møder med forskellige landmænd, kollegaer og andre migranter: Nogle arbejdsgivere støtter aktivt op om sprogundervisning, og nogle migranter har mulighed for at øve dansk på arbejdspladsen. Dog kan faktorer som lange arbejdstider, store geografiske afstande og en opfattelse af midlertidighed begrænse migranternes deltagelse i danskundervisning og dermed forstærke den sproglige isolation.

Selvom det kan være muligt at kommunikere på engelsk med kollegaer og arbejdsgivere, kan de ofte begrænsede engelskkundskaber hos migranter, deres kollegaer og arbejdsgivere skabe udfordringer for forståelsen af opgave- og arbejdsinstruktioner. Det kan medføre, at en migrant med bedre færdigheder i engelsk eller dansk fungerer som tolk for de øvrige migranter. Tolken kan på den måde blive en uformel leder for de andre migranter (Lovelady, Wilms, & Sørensen, 2024). Igen betyder de manglende sprogkundskaber, at migranterne kan blive afhængige af andres hjælp til oversættelse.

Manglende dansk- og engelskkundskaber betyder ikke, at migranter slet ikke kan kommunikere med chefer, kollegaer og lokale borgere. Fx fortalte en landmand, at han bruger tegninger til at forklare en kos synsfelt, og hvordan man skal gebærde sig sikkert i forhold til dette. Brug af piktogrammer, tegninger og en kombination af forskellige sprog kan styrke kommunikationen på tværs af sproglige barrierer og gøre det lettere at forstå hinanden. En del oplæring foregår desuden

gennem sidemandsoplæring, hvor migranterne observerer arbejdsgange og lærer gennem udførelse af opgaverne. Folk er på den måde kreative i deres relationer med andre mennesker, hvilket også muliggør samarbejde på trods af sprogbarrierer. Således kan sproglig isolation afhænge af og udvikle sig i takt med relationerne og forskellige situationer, der kræver forskelligartede kommunikationsformer. Mens det kan være hensigtsmæssigt at vise en tegning af en kos synsfelt – i stedet for alene at forklare det – kan der være sociale sammenhænge, instruktioner samt bureaukratiske og juridiske procedurer, hvor manglende sprogkunderskaber kan forstærke den sproglige isolation. Sprogbarrierer, som gør det vanskeligt for migranterne at kommunikere med kollegaer eller lokale borgere i sociale sammenhænge som til fester, på indkøb eller ved deltagelse i lokalsamfundets aktiviteter, kan fx begrænse migranternes mulighed for at indgå i sociale relationer.

Social isolation

Da jeg fulgte med rumænske migranter rundt i mindre danske byer, klagede flere over, at der var for roligt, og at de kedede sig. Og under et interview sagde en yngre rumænsk mand til mig:

"I Italien og Rumænien er det fuld af liv [plin de viața]. Her i Danmark keder jeg mig [mă plictisesc]. Danmark mangler noget [lipsește ceva]" (landbrugsmedarbejder, interview, 2017).

Manglende muligheder for at møde mennesker kan udgøre et problem for migranter på landet. Selvom migranterne måske ikke er fysisk alene – da de bor, arbejder og socialiserer med andre – kan deres sociale omgangskreds være begrænset. Jeg spurgte Andriy, om han udover sine kollegaer havde kontakt med andre ukrainere eller lokale danskere. Men det havde han ikke. Han var heller ikke aktiv på ukrainske grupper på de sociale medier. Hvis man har et problem, sagde han, kan man spørge i Facebook-grupperne, som for ham tilbød en mulighed for at få praktisk hjælp. Udover at spille på sin guitar, prøve at lære at spille noget klaver og cykle ture lod Andriy til at udfylde en del af sin fritid med at lave YouTube-videoer.

En lokal dansker på landet fortalte mig, at nedlukningen af skolen og børnehaven i området havde reduceret muligheden for spontane møder i lokalsamfundet. Tidligere fungerede institutioner som børnehaven og vuggestuen som "et samlingspunkt og omdrejningspunkt", men denne rolle var nu forsvundet. Manglen på sådanne mødesteder kan også påvirke migranterne.

Blandt rumænske migranter bemærkede jeg, at deres sociale liv uden for arbejdet ofte var begrænset til de samme personer. En rumænsk kvinde udtrykte frustration over altid at omgås de samme mennesker. De store afstande mellem landbrugene og fraværet af naturlige mødesteder kan vanskeliggøre spontane interaktioner – både mellem migranter og lokale danskere. For migranter (ofte med samme sproglige baggrund) kan online grupper, kirkefællesskaber og fodboldklubber være med til at skabe sociale relationer.

Samtidig kan møder med lokale danskere være begrænset af sproglige barrierer og usikkerhed omkring sociale normer. En rumænsk kvinde fortalte, at hendes danske naboer planlagde møder lang tid i forvejen, og at samværet ofte fulgte formelle rammer såsom værtindegaver. Vores projekt i Ringkøbing-Skjern Kommune viste også, at mange migranter finder det udfordrende at afkode danske sociale normer i Danmark – fx i forhold til, hvordan man opbygger relationer og agerer i sociale sammenhænge (Lovelady et al., 2020). Nogle landmænd forsøger at arrangere sociale arrangementer for deres medarbejdere, men succesen med disse initiativer varierer i forhold til, om migranterne deltager. Silvia, en rumænsk kvinde, fortalte, at det for hende føltes nemmere at omgås andre rumænere. Dette understreger igen den relationelle dimension af sociale isolationsprocesser, som formes gennem daglige interaktioner med andre mennesker.

Ifølge Tsing (2015, s. 34) er midlertidige grupperinger nødvendige for overlevelse i en usikker tid. Grupperingerne samler folk med forskellige livshistorier og måder at leve på (Tsing, 2015, s.

24). Men disse skiftende møder med andre er også med til at forme os og lave os om (Tsing, 2015, s. 35). På samme måde kan man blandt landbrugsmigranterne i Danmark se, at deres prekære livsomstændigheder og isolationsprocesser i Danmark er med til at samle dem i disse midlertidige møder, mens de er i Danmark, hvor de kan hjælpe hinanden. Samtidig påvirker møderne også folks identiteter og måder at leve på. Mit feltarbejde blandt rumænske migranter viste fx, at møderne mellem rumænske migranter med forskellige holdninger og livsstile førte til, at de grupperede sig langs religiøse skel. På den måde fik religion for nogle en betydning, det ikke havde haft før, de kom til Danmark (Lovelady, 2020). Møderne kan altså være konstruktive i forhold til fx praktisk hjælp, men de kan også give anledning til konflikter og opsplitning.

Selvom migranterne ofte socialiserer med andre migranter, betyder deres fælles nationale og sproglige baggrund ikke nødvendigvis, at de kommer godt ud af det med hinanden. De prøver måske at blive venner og bruge tid sammen, men de kan også være praktisk afhængige af hinanden, fx i forhold til transport og lån af penge. Disse sociale konstellationer leder nogle gange til konflikter og øget utilfredshed med deres sociale liv (Lovelady, 2020).

Problematikker omkring ensomhed, kedsomhed og isolation kan blive vigtige faktorer for migranternes velvære og mentale sundhed og helbred. Sådanne problematikker kan i nogle tilfælde lede til følelser af angst og depression (Lovelady, 2020). Forskning har også vist, at migranter i landbruget er i risikozonen for mentale helbredsproblemer, særligt på grund af deres prekære og isolerede positioner i værtslandene. Et studie med fokus på stressfaktorer for migranter i amerikansk landbrug viser blandt andet, at:

“[...] social isolation has the strongest potential effect on farmworker anxiety, whereas stressful working conditions have the strongest potential effect on depressive symptoms.” (Hiott et al., 2008, s. 36)

Derudover viser studiet, at migranter med højere uddannelse har en øget risiko for depression (Hiott et al., 2008, s. 36). Datamaterialet i denne artikel understøtter dette perspektiv og peger ligeledes på en sammenhæng mellem migranternes prekære positioner på arbejdsmarkedet, isolationsprocesser og deres mentale sundhed. I tilfælde med symptomer på fx depression har jeg ikke hørt, at migranterne har fået professionel hjælp. I stedet har de måske talt med fortrolige kontakter i migrantnetværkene, fået hjælp i kirken – eller i nogle tilfælde talt med antropologen. På den måde har fællesskaber med andre migranter ikke alene givet praktisk hjælp, men har også understøttet migranter, som havde det svært.

Hvis familierne er kommet med til Danmark, har migranterne en særlig mulighed for at involvere sig i lokalsamfundet via børnenes aktiviteter i skoler og foreninger; fx hvis børnene går til spejder eller sport. På den måde bliver børnene en form for inklusionsmekanisme til det omkringliggende danske samfund (Wilms & Rytter, 2023). Men sproget forbliver en udfordring. Jeg har selv tolket på rumænsk i fx en mødregruppe og ved et skolemøde. Men da jeg på et tidspunkt ikke havde mulighed for at deltage i mødregruppen, blev den rumænske mor væk fra mødregruppen. Hvis børnene – eller andre som mig selv – fungerer som tolke for deres forældre, kan det medføre, at forældrene forbliver relativt isolerede fra at kommunikere selvstændigt med andre (Wilms & Rytter, 2023). Denne afhængighed af andre for at kommunikere understreger sammenhængen mellem prekarisering og isolationsprocesser. Som Tsing (2015, s. 41) påpeger, indebærer prekarisering, at vi er afhængige af andres hjælp for at overleve. Dette bliver især tydeligt i migranternes sprogbarrierer, hvor de ofte er afhængige af andre for at kommunikere verbalt samt give og modtage vigtige informationer. Sådanne afhængigheder kan være afgørende i bureaukratiske og juridiske procedurer.

Bureaukratisk og juridisk isolation

Migranternes isolation handler ikke kun om det daglige samvær med andre mennesker. I et institutionaliseret samfund som det danske, hvor de fleste offentlige tjenester er online, er det en fordel at kunne navigere i et komplekst bureaukrati på tværs af institutioner. Bureaukratisk og juridisk isolation forstås her som en mangel på evne til eller mulighed for at interagere med de bureaukratiske institutioner, herunder at forstå bureaukratiske og juridiske procedurer, samt hvad der forventes i forhold til fx ansøgningsprocesser, registrering og korrespondance med og information til myndighederne. Selvom det som regel er muligt at klare sig på engelsk – hvis man taler engelsk – og måske modtage tolkning på ens eget modersmål, er mangel på dansk kundskaber en begrænsende faktor.

Når migranterne starter med at lede efter et job i Danmark, får mange hjælp af et rekrutteringsbureau. Det gjaldt også Andriy. En bekendt fortalte Andriy om et rekrutteringsbureau, som havde både russisk- og ukrainsktalende personale. Da Andriy stadig var i Ukraine, kontaktede han bureauet og havde et telefoninterview. Bureauet fandt en praktikplads til Andriy i Danmark, og Andriy talte efterfølgende med ejerlandmanden over Viber. Så tog han til Danmark som landbrugspraktikant. Andriy betalte rekrutteringsbureauet 1500 EUR (ca. 11.200 DKK) for rekrutteringsservicen.

Et rekrutteringsbureau kan også hjælpe med at komme på plads i Danmark, fx i forhold til registrering hos myndighederne og skatteforhold. Papirarbejdet i forbindelse med rekruttering – særligt for ikke-EU-borgere – kan være tidskrævende. Både for migrant og arbejdsgiver kan det derfor være bekvemt, at et rekrutteringsbureau tager sig af det administrative papirarbejde. Migranternes erfaringer med rekrutteringsbureauerne er blandede. Nogle har været tilfredse, mens andre har følt sig snydt på grund af høje gebyrer for rekrutteringsydelsen og manglende hjælp, hvis de fx var utilfredse med arbejdet på landbruget. En rumænsk medarbejder fremhævede, at det er som "et lotteri" at komme til Danmark via et rekrutteringsbureau: Ud fra CV'et vælger landmanden en medarbejder, som så bliver sendt til det pågældende landbrug.

I det daglige arbejde på gården kan der også være informationer, som migranterne ikke modtager og har svært ved at forstå, fx i forhold til sikkerhed og arbejdsmiljø, og de kender måske ikke til deres rettigheder og forpligtelser. Da ukrainske Ivan var i færd med at rydde en silo for korn med en greb, kom han til skade på benet. Han måtte blive hjemme i en uge i sin bolig lige over for gården. Ejerlandmanden krævede, at Ivan brugte sine overarbejdstimer til at dække sygedagene, så han ikke skulle betale for Ivans fravær. Ivan kontaktede kommunen, som ikke kunne hjælpe ham, men de henviste ham til en advokat. Det var først med hospitalets hjælp, at Ivan fik udbetalt penge for sine sygedage. På det tidspunkt vidste Ivan ikke, at en fagforening måske kunne have bistået ham i denne situation. Da jeg talte med Ivan, fortalte han, at han havde været "ung og uerfaren". Hans afhængighed af arbejdet som landbrugspraktikant gjorde ham sårbar over for ejerlandmandens behandling, og som ny praktikant i Danmark var han ikke bekendt med sine rettigheder og muligheder for at få hjælp. Som mange andre migranter tog det Ivan noget tid at få kendskab til sine rettigheder.

Da jeg talte med et forsikringsselskab, blev det tydeligt, at ulykker, der involverer migranter, kan udgøre en særlig udfordring. På grund af sprogbarrierer kan forsikringsselskabet være nødt til at involvere arbejdsgiveren i kommunikationen med migranten. Arbejdsgiveren har ansvar for sikkerheden og arbejdsmiljøet på arbejdspladsen – og bærer objektivt ansvar i tilfælde af en ulykke. Det betyder, at det ikke altid er hensigtsmæssigt at inddrage arbejdsgiveren i migrantens dialog med forsikringsselskabet. Migranternes sprogbarrierer kan således skabe en afhængighed af arbejdsgiveren, som ikke nødvendigvis er til migrantens fordel.

Mange migranter oplever desuden vanskeligheder ved at læse deres lønsedler og rapportere deres skat korrekt. At have svært ved at forstå og kommunikere med offentlige myndigheder og

andre tjenester som forsikringsselskaber begrænser migranterne i bureaukratiske og administrative procedurer. Selvom migranterne nogle gange får hjælp til disse ting af fx rekrutteringsbureauerne, den lokale landbrugsrådgivning, landmanden selv (eller dennes ægtefælle), andre migranter, hospitaler – som i Ivans tilfælde – er migranterne ofte afhængige af andre for at kunne klare sig i det danske system. Den hjælp, de modtager, kan være tilstrækkelig, men i værste fald kan afhængigheden af andre betyde, at de ikke får den nødvendige hjælp.

"Svært at vokse her"

I løbet af mit bekendtskab med Adrian begyndte han at klage mere og mere over ensomheden i det hus over for landbruget, hvor han boede alene. Kedsomheden i hans arbejde fyldte også meget for ham. *"Du er heldig, du ikke skal hen til grisene i morgen,"* sagde han en aften, da han gav mig et lift hjem efter en gudstjeneste. En af Adrians bekendte fortalte mig, at han ofte kiggede på sin telefon i arbejdstiden i stalden, fordi han kedede sig. Adrian var også glad for, at jeg tilbragte tid sammen med Silvia: Ligesom andre ægtefæller til mandlige landbrugsmedarbejdere arbejdede hun ikke og tilbragte det meste af dagen hjemme i huset ved landbruget. Silvia håbede på i fremtiden at kunne vende hjem til Rumænien.

I et studie af kedsomhed blandt hjemløse i Bukarest, Rumæniens hovedstad, påpeger O'Neill (2014), at mange hjemløse ser tilbage på kommunismens tid som en periode uden kedsomhed. Selv de langsommelige brødkøer blev ikke opfattet som kedelige – tværtimod skabte de en følelse af solidaritet og en oplevelse af at bevæge sig mod et fælles mål: brødet (O'Neill, 2014, s. 13). Når der under kommunismen ikke var meget arbejde at udføre, tilbragte folk tiden sammen og delte den i fællesskab (O'Neill, 2014, s. 14). Dette sociale samvær skabte en oplevelse af fælles progression og samhørighed. For rumænske landbrugsmigranter i Danmark kan hverdagen derimod føles som det modsatte – præget af ensomhed, kedsomhed og en mangel på fremdrift. På trods af markante forskelle mellem hjemløse under kommunismen i Rumænien og nutidens migranter i Danmark, kan migranternes erfaringer fra et liv i Rumænien, der ifølge de interviewede var mere levende og socialt, være med til at forstærke følelsen af isolation og manglende retning i deres tilværelse og arbejdsliv i Danmark.

Mens Tsing (2015) fremhæver betydningen af møder mellem mennesker og deres omgivelser, kan udfordringen for landbrugsmigranterne i Danmark netop være fraværet af sådanne møder. Dette bliver særligt tydeligt i deres dagligdag, hvis de tilbringer meget tid alene – enten på arbejde eller derhjemme – og har begrænsede sociale mødesteder i nærområdet.

Som Adrians udtalelser illustrerer, eksisterer der en forventning om konstant fremdrift – for Tsing (2015, s. 35) en grundlæggende forestilling i et kapitalistisk samfund. Men samspillet mellem prekarisering og isolation gør denne fremdrift vanskelig, da det kan reducere mulighederne for de møder, som ifølge Tsing ellers kan åbne nye veje. Selvom Tsing ser potentialet i multiple møder uden en iboende progression, viser migranternes oplevelser, at netop fraværet af progression kan føre til kedsomhed og ensformighed.

Dette gjaldt også for Andriy, som i mangel på progression fandt en form for aktivitet gennem YouTube. I sin fritid producerede han videoer, primært om landbrug – fx pasning af kalve – men også om livet i Danmark. Hans videoer dækkede emner som rejsekort, priser i supermarkeder og, mere generelt, hvordan man bosætter sig i landet.

Andriy lavede sine videoer på russisk for at nå et bredere publikum i blandt andet Rusland, Belarus, Kasakhstan og Turkmenistan. Under vores samtale havde han omkring 2.000 følgere, og en af hans videoer var blevet set af hele 300.000 mennesker. Nogle gange modtog han spørgsmål fra sine følgere, som han så kunne besvare. Stolt viste han mig en video, hvor han forklarede, hvorfor kalve skal have varm frem for kold mælk.

Da jeg spurgte, hvad der fik ham til at lave YouTube-videoer, svarede han:

"Fordi jeg har fritid. Og faktisk laver jeg det samme hver dag, og det er... Det er svært at vokse her. Så jeg må gøre noget."

"Hvordan er det svært at vokse her?", spurgte jeg.

"Altså, jeg laver det samme hver dag år ud år ind, og næste år tror jeg også, at jeg kommer til at lave det samme... Så man kan bare... en masse video", afsluttede han (landbrugsmedarbejder, interview, 2022).

Ifølge Tsing (2015, s. 36) er progression en indgroet forventning i menneskelig eksistens. Men ligesom Adrian oplever Andriy ikke denne form for fremdrift i sit liv. I fraværet af en fastlagt karrierevej bruger han i stedet sine evner til at forestille sig og skabe nye muligheder (jf. Tsing, 2015, s. 20). Gennem teknologiske platforme som YouTube engagerer han sig aktivt, hvilket ikke blot giver ham mulighed for at dele sine erfaringer fra landbrugsarbejdet, men også for at opbygge sociale forbindelser.

Når Andriy ikke føler, at han udvikler sig i sit arbejde, kanaliserer han sin kreativitet gennem videoindhold, hvilket bliver en alternativ måde at vokse på og interagere med andre mennesker. Selvom han befinder sig i krydsfeltet mellem prekarisering og isolation, er han ikke blot underlagt ydre strukturelle begrænsninger. Han tager også ejerskab over sin egen situation ved at positionere sig som en form for underviser for andre via YouTube. På denne måde udtrykker han den menneskelige kreativitet, som ifølge Tsing (2015, s. 239) manifesterer sig i de mangeartede og lokalt forankrede måder at håndtere prekarisering på.

Konklusion

Da jeg spurgte Andriy, om han ville fortsætte med at arbejde i landbruget, svarede han nej. I stedet drømte han om at bo i byen og havde allerede købt en lejlighed i Ukraine, hvor hans søster boede og passede den, mens han arbejdede i Danmark. Hans arbejde i Danmark havde givet ham den økonomiske mulighed for at investere i en mere stabil fremtid et andet sted – en potentiel vej ud af prekariseringen. Da vi mødtes igen i efteråret 2023, arbejdede han stadig i landbruget, og hans hjemland var fortsat krigsramt.

Denne artikel har undersøgt, hvordan prekarisering og isolationsprocesser påvirker migranternes liv og arbejde i dansk landbrug. Vi har set, at isolationsprocesser ikke er statiske, men dynamiske og relationelle processer, der formes gennem migranternes interaktioner – i Tsings ord grupperinger – med andre mennesker: andre migranter, kollegaer, arbejdsgivere og lokalsamfundet. Isolationsprocesserne ændrer sig over tid og sted, som vi har set med fx Bohdan og Ivan, og afhænger af de relationer, migranterne indgår i.

Andriy beskrev det som en udfordring "at vokse", og Tsings analyse af prekaritet og progression giver indsigt i, hvordan prekarisering hæmmer denne fremadrettede bevægelse. Samtidig viser migranternes strategier, hvordan de aktivt forsøger at generobre en følelse af menneskelighed og autonomi i en tilværelse præget af usikkerhed, hvor de har mistet den progression, mange udtrykker et ønske om. Midlertidige fællesskaber og alternative praksisser – som religiøse netværk eller kreative aktiviteter som YouTube-videoer – kan her være redskaber til at opbygge sociale forbindelser og finde en form for fremdrift i livet.

Prekarisering og isolationsprocesser begrænser migranternes muligheder for at opbygge et stabilt livsgrundlag og opnå en følelse af fremdrift. Isolationen kan ikke alene føre til økonomisk og karrieremæssig stagnation, men kan også påvirke den personlige udvikling og muligheden for social inklusion. Denne stagnation kommer til udtryk i hverdagen, hvor livet ofte præges af ensformighed og manglende progression, som vi ser hos Adrian, Maria og Andriy.

Sammenfattende viser artiklen, at prekarisering og isolationsprocesser er tæt forbundne og har en væsentlig indvirkning på landbrugsmigranternes liv og arbejde i Danmark. For at forbedre de-

res situation er der behov for en målrettet indsats, der fremmer en bedre inklusion af migranterne både på arbejdspladsen og i lokalsamfundet. Det kræver både politiske tiltag og styrkelse af lokale sociale og faglige fællesskaber, som kan give migranterne bedre muligheder for at skabe et mere stabilt livsgrundlag. Ved at fokusere på disse områder kan vi bidrage til at bryde de isolationsprocesser, der præger mange migranternes liv i dansk landbrug.

Referencer

- Colindres, Carlos, Amy Cohen og C. Susana Caxaj. (2021). "Migrant Agricultural Workers' Health, Safety and Access to Protections: A Descriptive Survey Identifying Structural Gaps and Vulnerabilities in the Interior of British Columbia, Canada." *International journal of environmental research and public health* 18 (7).
- Hiott, Ann E., Joseph G. Grzywacz, Stephen W. Davis, Sara A. Quandt og Thomas A. Arcury. (2008). "Migrant Farmworker Stress: Mental Health Implications." *Journal of Rural Health* 24 (1): 32-39.
- Hirslund, Dan, Julie Rahbæk Møller og Karen Lisa Goldschmidt Salamon, red. (2022). *Prekariisering uden grænser*: U Press.
- Holmes, Seth. (2013). *Fresh fruit, broken bodies : migrant farmworkers in the United States*. London: University of California Press.
- Jensen, Claus, Nikolaj Malchow-Møller, Jakob Roland Munch og Jan Skaksen. (2007). *Udenlandsk arbejdskraft i landbruget : omfang, udvikling og konsekvenser*. Arbejdspapir. Rockwool Fondens Forskningsenhed; 17. København: Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- Larsen, Birgitte Romme. (2011). "Drawing Back the Curtains: The Role of Domestic Space in the Social Inclusion and Exclusion of Refugees in Rural Denmark". *Social Analysis* 55 (2): 142-158.
- Lovelady, Astrid Stampe. (2020). *Wandering becomings : free movement, farm labouring and desires of becoming amongst Romanian migrants in the Danish countryside*. PhD, Department of Anthropology, University of St Andrews.
- Lovelady, Astrid Stampe. (2020). "Bygningsarbejdernes dobbeltliv : mellem drømme og udstationering". I *Prekarisering uden grænser*: U Press: 117-135.
- Lovelady, Astrid Stampe. (2023). "Føler din internationale medarbejder sig isoleret?". *Landbrugsinfo*. 9. maj 2023.
- Lovelady, Astrid Stampe, Mikkel Rytter, Bodil Selmer, Pernille Bertram-Larsen, Sofie König Wilms og Johanne Korsdal Sørensen. (2020). *GoInGlobal: Afrapportering og praksisanbefalinger vedrørende inklusion og forankring af internationale medarbejdere og tilflyttere i Ringkøbing-Skjern Kommune*. Aarhus Universitet.
- Lovelady, Astrid Stampe, Sofie König Wilms og Johanne Korsdal Sørensen. (2024). *Migranternes sikkerhed i landbruget*. Aarhus Universitet.
- Olwig, Karen Fog, og Karsten Pærregaard, red. (2007). *Integration – antropologiske perspektiver*. Museum Tusculanum.
- O'Neill, Bruce. (2014). "Cast Aside: Boredom, Downward Mobility, and Homelessness in Post-Communist Bucharest." *Cultural Anthropology* 29 (1): 8-31.
- Pedersen, Henrik, Pernille Stender, Sose Hakhverdyan og Fenja Søndergaard Møller. (2022). *Hakvdelen af de ansatte i dansk svineproduktion i 2020 er udlændinge – flest fra Ukraine*. København: Danmarks Statistik.
- Ramos, Athena K., Laura Girdžiūtė, Jože Starič og Risto H. Rautianinen. (2021). "Identifying "Vulnerable Agricultural Populations" at Risk for Occupational Injuries and Illnesses: A European Perspective." *Journal of Agromedicine* 26 (3): 340-345.

- Rye, Johan Fredrik og Joanna Andrzejewska. (2010). "The structural disempowerment of Eastern European migrant farm workers in Norwegian agriculture." *Journal of Rural Studies* 26 (1): 41-51.
- Rye, Johan Fredrik og Karen O'Reilly, eds. (2021). *International labour migration to Europe's rural regions*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Rytter, Mikkel. (2023). "From integration to deportation: Grammars of selves and exogenous "others" in the state of Denmark and beyond". *Social Analysis* 67 (3): 1-25.
- Simmel, Georg. (1908). "The Stranger." I *On Individuality and Social Forms, 1971*, edited by Donald N. Levine, 143-149. University of Chicago Press.
- Spanger, Marlene og Sophia Dörffer Hvalkof. (2020). *Migranternes mobilitet : Mellem kriminalisering, menneskehandel og udnyttelse på det danske arbejdsmarked*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Standing, Guy. (2011). *The Precariat : the new dangerous class*. London og New York: Bloomsbury.
- Tsing, Anna Lowenhaupt. (2015). *The mushroom at the end of the world : On the possibility of life in capitalist ruins*. Princeton: Princeton University Press.
- Wacquant, Loïc. (2013). *Urban Outcasts : a Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Oxford: Wiley.
- Wilms, Sofie Kønig og Mikkel Rytter. (2023). "Forankringspraksisser i Vestjylland: Børns medierende rolle for migrantfamiliers inklusion i lokalsamfund." *Barn – forskning om barn og barndom i Norden* 41 (1).

Astrid Stampe Lovelady

Aarhus Universitet og SEGES Innovation,
astrid.stampe.lovelady@gmail.com